

Писаренко Л. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ГРА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

У статті продовжуємо досліджувати поняття «критичне мислення», гру як ефективний метод розвитку критичного мислення, як через медіаосвіту та критичне мислення формується медіакомпетентна особистість.

Визначено, що поняття «критичне мислення» розглядається науковцями з погляду пізнавальних процесів, теорії та методології; грамотної особистості, яка буде здатна діяти у спільноті як мисляча людина. Загалом його визначають як систему суджень, яка дозволяє аналізувати інформацію таким чином, щоб на її підставі ухвалювати раціональні рішення. Якщо ж розглядати критичне мислення глобально, то це здатність відрізняти брехню від істини, що є важливим в епоху, в яку ми зараз живемо.

Огляд наукових джерел із цього питання і суміжних галузей дає нам підстави говорити про те, що теоретичними і прикладними аспектами проблеми медіаосвіти займалися як зарубіжні, так і українські науковці.

Оскільки тема нашого дослідження стосується гри як ефективного методу розвитку критичного мислення, то в статті ми приділили увагу трактування критичного мислення з різних позицій: філософської, з погляду психології, педагогіки.

Визначено основні характеристики критичного мислення, до яких слід віднести: глибину, послідовність, самостійність, гнучкість, швидкість, стратегічність, аналітичність, асоціативність; логічність; системність.

У статті продемонстровано, які ігри можна використовувати під час проведення занять із медіаосвіти та критичного мислення, та яким чином із їх допомогою можна розвивати критичне мислення. Наведено приклади ігор, які можна використовувати на різних стадіях, а саме на стадії актуалізації, осмислення, рефлексії. До ігор, які є ефективним методом розвитку критичного мислення ми віднесли «Знаю – хочу дізнатися – навчаюся», «Сократівське опитування», «Експерти проти журналістів», «М-схема» та ін.

Ключові слова: гра, критичне мислення, медіаосвіта, медіаграмотність, медіакомпетентність.

Постановка проблеми. Оскільки сьогодні дуже швидко розвиваються новітні технології, так само стрімко зростає потік інформації. Тож отримуючи інформацію, люди, а особливо молодь, повинні вміти працювати з нею. Визначаючи критичне мислення як складний процес, ми розуміємо, що він починається з ознайомлення з інформацією, її аналізу, систематизації, а закінчується прийняттям рішення, адже людина, яка критично мислить, здатна не піддаватися медіавпливу, впливу інших людей, вона може об'єктивно оцінювати все, що відбувається навколо, вміти аргументовано відстоювати свою позицію, переосмислювати, перевіряти інформацію. Крім цього відбуваються демократичні процеси і гуманізація суспільства, України активно приєдналася до Болонського процесу, а все це вимагає від освіти формувати новий тип особистості, яка може критично мислити. Тому вважаємо, що розвиток кри-

тичного мислення студентів журналістів та має неабияке значення.

Постановка завдання. Ми поставили собі за мету продемонструвати, що саме гра є ефективним методом розвитку критичного мислення студентів журналістів. Відповідно визначили такі **завдання:**

- проаналізувати думку авторів суміжних галузей щодо поняття «критичне мислення»;
- продемонструвати, які можна використовувати ігри на заняттях із медіаосвіти та як за їх допомогою розвивається критичне мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, котрі мають доробки щодо поняття «критичне мислення» з погляду пізнавальних процесів, слід назвати Дж. Андерсона, В. Біблера, Б. Блума, Дж. Брунера, М. Ліпмана, Д. Халперна та ін.; з теорії і методології – А. Байрамова, І. Бега, Т. Воропай, Н. Дементієвську,

В. Ільїна, С. Король, О. Пометун, О. Тягло та ін.; грамотної особистості, яка буде здатна діяти у спільноті як мисляча людина – К. Мередіта, Д. Стіла та ін.

Огляд наукових джерел з даного питання і суміжних галузей дає нам підстави говорити про те, що теоретичними і прикладними аспектами проблеми медіаосвіти займалися як зарубіжні вчені – К. Безелгет, Дж. Браун, К. Ворсноп, Дж. Гербнер, Ж. Гоне, І. Жилавська, Р. К'юбі, М. Ліпман, М. Маклюен, Л. Мастерман, Дж. Пандженте, Дж. Поттер, Ф. Рогоу, К. Тайнер, Ю. Усов, С. фон Файлітзен, І. Фатеєва, О. Федоров, Е. Харт, А. Шариков, С. Шейбе, так і українські науковці – В. Іванов, Г. Онкович, А. Литвин, Б. Потятиник, Г. Почепцов, В. Різун, В. Робак, А. Сулім, Т. Федорів та ін.

Виклад основного матеріалу. З погляду філософії, О. В. Тягло назвав критичне мислення «просунутою сучасною логікою» [13, с. 32], з погляду психології Л. Терлецька визначає критичне мислення як мислення, яке має такі характеристики, як: глибина (проникливість) мислення; послідовність; самостійність; гнучкість; швидкість; стратегічність [18]. Педагог Є. С. Полат вважає, що критичне мислення має такі ознаки: аналітичність; асоціативність; самостійність; логічність; системність [8].

Д. Х. Кларк та А. У. Біدل визначають критичне мислення як процес, за допомогою якого розум опрацьовує інформацію з метою досягнення або продукування ідей, або розв'язання проблеми [2].

На думку Б. Бейера, критичне мислення – це спосіб оцінки автентичності, цінності або точності чогось [11, с. 12].

Дж. Дьюї характеризував поняття «критичне мислення», визначаючи його як «рефлексивне мислення» і вважав, що це активний, наполегливий і уважний розгляд думки або форми знання з урахуванням підстав, на яких вони покояться та аналіз подальших висновків, до яких вони ведуть [4, с. 10].

Як ми вже вказували вище, критичне мислення часто визначають як «спрямоване мислення» тому що воно спрямоване на одержання бажаного результату. Д. Кластер дає зрозуміле для вчителів визначення критичного мислення, виділяючи п'ять його складових частин, таких як: самостійність (вказуючи на те, що мислення стає критичним, коли носить індивідуальний характер); постановка проблеми (початок розв'язання проблеми – це збирання інформації про неї, бо роздумування на порожньому місці неможливе); при-

йняття рішення (дозволяє оптимально розв'язати поставлену проблему); чітка аргументованість (часто одна і та ж проблема може мати декілька розв'язань, тому необхідно вміти знайти вагомні аргументи для переконання); соціальність (доводити свою позицію людина повинна в спілкуванні) [5, с. 5–13].

М. Ліпман наголошував, що для формування та розвитку критичного мислення у сучасної молоді необхідне чітке розуміння того, чим воно є і чим може бути. Потрібно розрізняти істотні характеристики, ознаки та особливості критичного мислення порівняно з іншими видами мислення, знати результати та фундаментальні умови його становлення та зміцнення. Тож він виокремлює такі визначальні аспекти критичного мислення: «критичне мислення є відповідальним, майстерним мисленням, що сприяє доброму судженню, оскільки: а) базується на критеріях; б) самокоригується; в) чутливе до контексту» [6].

Як вказував М. Ліпман, інтелектуальне середовище, в межах якого ми знаходимося, часто наповнене крихкими конструкціями. Люди здатні зміцнити їх через навчання міркувати логічніше. Однак це не допоможе, якщо фундамент або підстави міркування є надто плінними чи не досить міцними. Ми повинні обґрунтовувати свої міркування, думки, заяви та всі інші складові мислення міцними основами. Покликання на розумні критерії є одним зі способів розвитку нашого мислення на міцнішому фундаменті. Автор наголошує: «Щоб мислити критично, потрібно – як в оркестрі – диригувати великою кількістю пізнавальних навичок» [14].

Дж. Дьюї стверджував, що фундаментальна мета сучасної освіти полягає не в тому, щоб просто давати учням інформацію, а в тому, щоб розвивати критичний спосіб мислення [1, с. 34].

В. Сухомлинський прямо у своїх творах не вживав поняття «критичне мислення», але радив виробляти в учнів потребу пізнавати навколишній світ, залучати їх до здійснення складних розумових операцій: аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення; вчити дітей спостерігати, досліджувати, робити власні висновки [12].

С. Ганаба вважає, що критичне мислення виявляється у здатності особистості до об'єктивного оцінювання власних думок і прискіпливої перевірки своїх рішень, не піддаватися впливу чужих поглядів, вмінні бачити і враховувати всі аргументи «за» і «проти» тощо. Критичне мислення не зводиться до певного алгоритму та не просякнута стандартами і стереотипами. ХХІ ст. дедалі

більше вимагає не інтелектуала-ерудита, а особистість, яка вміє вчитися, уникати стереотипів та усталених шаблонів, здатна орієнтуватися в потужних інформаційних потоках. Мінливе сьогодення потребує винахідливого та гнучкого критичного осмислення існуючих завдань і проблем. На зміну людині-інтелектуалу приходить людина-винахідник [3].

На думку О. Пометун, критичне мислення – складне й багаторівневе явище. Мислити критично – означає вільно використовувати розумові стратегії та операції високого рівня для формулювання обґрунтованих висновків і оцінок, прийняття рішень. З педагогічної точки зору критичне мислення – це комплекс мисленнєвих операцій, що характеризується здатністю людини:

- аналізувати, порівнювати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел;
- бачити проблеми, ставити запитання;
- висувати гіпотези й оцінювати альтернативи; робити свідомий вибір, приймати рішення й обґрунтовувати його [17].

Погоджуємося з думкою Б. М. Багай, що роль критичного мислення в сучасній освіті зростає і значною мірою визначає якість освіти, а, отже, зростає і конкурентоспроможність національного освітнього продукту. Роль вищих закладів освіти у майбутньому полягатиме у заохоченні суспільства до активного застосування критичного мислення [15].

Авторка розробила техніку формування критичного мислення, до якої запропонувала ввести ключові етапи: актуалізація («виклик»). Ціль – формування особистого інтересу для отримання інформації. Студенти мають подумати та розповісти іншим (за допомогою індивідуальної, парної, групової роботи; брейнстормінгу; спільних прогнозувань; озвучування проблемних питань тощо) про те, що вони знають з обраної теми для обговорення – так отримані раніше знання усвідомлюються і стають базою для засвоєння нових. Задача викладача на цьому етапі – узагальнити знання дітей, допомогти кожному визначити «своє особисте знання» і основні цілі для отримання нових. 2. Осмислення. Студенти знайомляться з новою інформацією. Вони мають відслідкувати своє розуміння і записувати у вигляді питань те, що вони не зрозуміли – для того, щоб пізніше заповнити ці «білі плями». Після ознайомлення з інформацією кожен студент має сказати про те, які орієнтири/фрази/слова допомогли йому зрозуміти інформацію, а які, навпаки, заплутували. Головний принцип етапу осмислення –

викладач має давати студентам право/установку на індивідуальні пошуки інформації з подальшим груповим обговоренням та аналізом. 3. Рефлексія (роздуми). Студенти мають обдумати те, що вони взнали та як включити нові поняття в свої уявлення; обговорити, як це змінило їхні думки, бачення, поведінку [16].

На думку Г. Онкович, журналістський фах передбачає наявність професійно підготовлених, кваліфікованих кадрів для медіаіндустрії. Саме кваліфікована підготовка працівників ЗМІ свідчить про наявність в медіаосвіті журналістського напрямку [9].

Засновник педагогічної новації М. Ліпман стверджував, що освіта завжди ставила перед собою дві принципові мети – передачу знання та культивування мудрості [7, с. 1]. Слід зауважити, що мудрість розуміється у філософському значенні – самокритика розуму, вічний рух уперед [14, с. 273];

Тож з проаналізованих точок зору на поняття критичне мислення, бачимо, що майже всі дослідники сходяться на тому, що це здатність людини аналізувати, оцінювати, систематизувати інформацію та приймати остаточне рішення.

У попередньому дослідженні, яке стосувалося медіаграмотності як ефективного методу розвитку особистості, ми звернули увагу на те, що медіаграмотність – це все є таки критичне сприйняття інформації, уміння її аналізувати, уміння створювати медіапродукт, оцінювати медіатексти. І досягти цього на заняттях з медіаосвіти та критичного мислення можна саме через впровадження ігрових елементів, тестів [10, с. 79–80].

У нашому матеріалі йшлося про використання під час практичних занять підготовлених студентами тренінгів, проведення тестів на перевірку медіаграмотності. Тож у цьому дослідженні ми маємо на меті продемонструвати, як саме за допомогою ігор можна розвивати критичне мислення здобувачів журналістів на таких стадіях як актуалізація, осмислення, рефлексія. Однією з ігор, яка охопила всі ці стадії, є «Знаю – хочу дізнатися – навчаюсь». Після повідомлення здобувачам теми лекції «Медіаосвіта та критичне мислення», їм було запропоновано розподілитися на декілька груп і обговорити між собою упродовж 5 хв., що їм відомо з цієї теми. Поки здобувачі обговорювали тему, ми підготували і закріпили на дошці аркуш, який розділили на три частини. Кожна колонка містила написи: *що вам відомо/що ви хочете дізнатися/що ми вивчили*. Всім групам по черзі надається слово і в цей час

заповнюється перша колонка таблиці. Тобто, всю інформацію, яка відома здобувачам, ми занесли у першу колонку. Але були випадки, коли здобувачі не зовсім впевнено відповідали, ми записували інформацію в другу колонку. Після заповнення двох колонок, здобувачам було запропоновано знайти відповіді на запитання другої колонки. Коли відповідь знайдено, її записали у третю колонку. Здобувачам надається можливість знаходити відповіді на питання другої колонки в різних джерелах, і знову дописують у третю колонку. Якщо при цьому вони знаходять нову інформацію, її теж записують у третю колонку. У тих випадках, коли здобувачі не знаходили відповідь на питання другої колонки, ми рекомендували їм джерела, де міститься така інформація.

Дуже доцільним є використання на стадії актуалізації гри «Сократівське опитування». Цю гру найкраще застосовувати, коли в темі прояснюються ідеї, досліджується контекст, є припущення, формулюються різні точки зору, наприклад тема «Теорії медіаграмотності». Гра будується на постановці питань, які поділяються на групи: перша група – запитання для прояснення: що ви маєте на увазі, коли кажете...? яке завдання ви збираєтесь виконувати...? який приклад ви можете навести...? чому ви сказали...? як це стосується до...?; друга група – запитання з припущеннями: які припущення ви робите? чому ви робите ці припущення? ви припускаєте, що...?; третя група – запитання, які визначають перспективу й точку зору: чи є ваша точка зору щодо...? чи є ваша перспектива в тому, що...?; четверта група – запитання, які визначають факти, причини та докази: які ваші докази для цього? чому вив це вірите? наскільки ви впевнені в цьому?; п'ята група – запитання, які досліджують висновки та результати: що є вашим висновком? що буде результатом, якщо це станеться? яким буде ефект від цього?

Наступна гра, яка була запропонована здобувачам на практичному занятті – «Експерти

проти журналістів». Здобувачів поділено на дві групи – «експерти», які відповідатимуть на запитання, та «журналісти», які будуть ставити запитання. На дошці був записаний орієнтовний перелік запитань, які сприятимуть розвитку критичного мислення. Практикували цю гру на занятті по темі «Реклама як інструмент маніпуляції. Використання мотивів підсвідомого впливу».

Гра «М-схема» розвиває вміння здобувачів захищати себе від маніпулятивного використання мови. Використовувати цю гру, коли здобувачі аналізували тексти, наповнені словами і термінами, що мають яскраво виражене негативне чи, навпаки, позитивне емоційне забарвлення. Для таких текстів характерним є слабка аргументація певних суджень і тез, і автор робить спробу наповнити свій виклад матеріалу «емоційними поняттями». Для аналізу нам треба був графічний, що складається з трьох колонок: *Позитивні терміни і поняття / Нейтральні терміни і поняття / Негативні терміни і поняття*. Після того, як здобувачі опрацювали навчальний текст, їм необхідно заповнити таблицю, тож ми пропонуємо відповісти на питання: Чи підтверджені конкретними аргументами ті терміни і поняття, що використовуються автором? Яку мету ставив перед собою автор, вживаючи відповідні терміни і поняття? Чи погоджуєтесь ви з такими оціночними судженнями? Чому?

Саме ці та інші ігри дають можливість здобувачам не просто сприймати інформацію, а й аналізувати її, піддавати сумніву та ін.

Висновки і пропозиції. Тож можна зробити висновок, що використання на заняттях різного роду ігор дає можливість здобувачам краще засвоювати матеріал, це підвищує ефективність їх роботи на практичних і лекційних заняттях, розвиває пізнавальні здібності, дає можливість проявити себе, активізуватися в колективній роботі. Надалі будемо використовувати різні технології розвитку критичного мислення із залученням здобувачів до їх розробки.

Список літератури:

1. Баханов К. О. Професійний довідник вчителя історії. Харків : Основа, 2011. 239 с.
2. Веретенникова А. Американский опыт – толчок к критическому мышлению. URL: http://www.prof.msu.ru/publ/book6/c62_03.htm.
3. Ганаба С. «Навчати мисленню»: епістемологічний проект Метью Ліпмана. URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=tpR5dwwAAAAJ&hl=uk>.
4. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления. (Как мы мыслим) / пер. с англ. Н. М. Никольской ; ред. Ю. С. Рассказова. Москва : Лабиринт, 1999. 192
5. Кластер Д. Что такое критическое мышление. Москва : ЦГЛ, 2005. С. 5–13
6. Ліпман М. Чим може бути критичне мислення? Освітня платформа «Критичне мислення». URL: <http://www.criticalthinking.expert/materiali-dlya-samoosviti/eksperti-radyat-pochitati/>.

7. Lipman M. Critical thinking: What can it be? Institute of Critical Thinking. Resource Publication, 1988. Series 1. № 1. 12 p.
8. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / под ред. Е. С. Полат. Москва, 2000.
9. Онкович Г. Нові вектори розвитку сучасної медіаосвіти. *Журналістика. Філологія. Медіаосвіта* : зб. наук. праць всеукраїнської науково-практичної конференції. Полтава, 2014. С. 150–156.
10. Писаренко Л. М. Медіаграмотність як ефективний метод розвитку особистості / International scientific and practical conference “The European development trends in journalism, PR, media and communication”: conference proceedings, February 26–27, 2021. Wloclawek, Republic of Poland: “Baltija Publishing”. 180 p.
11. Рахімов А. Формування творчого мислення школярів в процесі навчальної діяльності. Київ : АССА, 2016. 167 с.
12. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 4. Київ : Радянська школа, 1977.
13. Тягло О.В. Критичне мислення – сучасна освітня інновація. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. спец. вип. С. 29–35.
14. Философский словарь / под. ред. И. Т. Фролова. Москва : Политиздат, 1991. 560 с.
15. Багай Б. М. Технологія розвитку критичного мислення. URL: http://brodypk.at.ua/navch-met/poch/dop/dopovid_tekhnologija_rozvitku_kritichnogo_mislennj.pdf
16. Інноваційні педагогічні технології у сучасній школі. URL: <http://brodypk.at.ua/navch-met/poch/dop>.
17. Як розвивати критичне мислення в учнів (з прикладом уроку). URL: <https://nus.org.ua/articles/krytychne-myslennya-2/>
18. Методичний бюлетень на тему: «Розвиток критичного мислення». URL: <http://cnttum.ks.ua/asdasdasdsssa.htm>

Pysarenko L. M. GAME AS AN EFFECTIVE METHOD OF DEVELOPING CRITICAL THINKING

In the article we continue to explore the concept of “critical thinking”, games as an effective method of developing critical thinking, how through media education and critical thinking a media-competent personality is formed.

It is determined that the concept of “critical thinking” is being studied by scientists in terms of cognitive processes, in terms of theory and methodology; in terms of an educated person who will be able to act in the community as a thinking person. In general, it is defined as a system of judgments that allows you to analyze information in such a way as to make rational decisions based on it. If we consider critical thinking globally, it is the ability to distinguish lies from truth, which is crucially important in the modern age. A review of scientific sources regarding this issue and related fields gives us reason to say that the theoretical and applied aspects of the problem of media education were studied by foreign and Ukrainian scholars.

Since the topic of our study concerns games as an effective method of developing critical thinking, in this article we paid attention to the interpretation of critical thinking through different points of view: philosophical, the point of view of psychology, the point of view of pedagogy.

The main characteristics of critical thinking are determined to include: depth, consistency, independence, flexibility, speed, ability to be strategical, analytical, associative; logical and systematical. The article demonstrates which games can be used during media education and critical thinking classes and how they can be used to develop critical thinking. Examples of games that can be used at different stages, namely at the stage of actualization, comprehension, reflection, are given. Among the games that are an effective method of developing critical thinking, we include “I know – I want to know – I’m learning”, “Socrates poll”, “Experts against journalists”, “M-scheme”, etc.

Key words: game, critical thinking, media education, media literacy, media competence.